

ШЫН

1925 чыла
Удмуртияга
1963 ч.
МАЙ
7
ВТОРНИК
№ 107 (5511).
Өртээ 2 көп,

СЭКП Тыва обкомунун болгаш Кызыл хооркомунун,
Тыва АССР-нин Дээди Сөвөднин органы

КУБА ААЛЧЫЛАР МОСКВАДА

СЭКП ТН-ның Бирги секретары, ССРЭ-нің Министрлер Чөвүлелинин Даргазы Н. С. Хрущев Кремльге Социалистик революциянын Чаңгыс ай партиясынын Национал удуртулганынын бирги секретары, Куба Республиканын Премьер-Министри Фидель Кастро Рус-биле учурашкан. (УСТУНДЕ ЧУРУНТА).

Социалистик революциянын Чаңгыс ай партиясынын Национал удуртулганынын бирги секретары, Куба Республиканын Революстүг чазанын Премьер-Министри Фидель Кастро Рус болгаш ону үдөп чоруур кижилер СЭКП ТН-ның Бирги секретары, ССРЭ-нің Министрлер Чөвүлелинин Даргазы Н. С. Хрущевтун чылаанын өзүгар Москва чанында дыштанылга черинге дыштанганнар. Селгүстүзашини үези. (АДААНДА ЧУРУНТА). Фидель Кастроңун холунда Н. С. Хрущевтун уруунун оглу—Никита-дыр.

Фотолары В. Егоровтуу болгаш В. Савосткинууу.
СЭТА-ның фотодрониказы.

Карл Маркстың төртүтүнгөн хүнүндөн бээр 145 чыл болганынга тураскааткан хурал

МОСКВА. (СЭТА). Эртемниг коммунизминин улуг үндүзүлүктү, генналыг өрмөдөн болгаш чалбыштыг революстү, ажылчы алгыныч баштычызы Карл Маркстың төртүтүнгөн хүнүндөн бээр 145 чылга май 5-те болган. Бо кайгамчык хүнге хол-баштырган хурал СЭКП ТН-ның чанында Марксизм-Ленинизмдин институ-дунга болган.

СЭКП ТН-ның чанында Марксизм-Ленинизмдин институ-дунун директоруунун оралдыкчы, төөгү эртемнигнин доктору, профессор Г. Д. Обличин хуралды ажыктап.

Чүс биче-ле ажыг чыдардын мур-нунда Маркс, Энгельс чазы мировоз-зренниин ажылдап кылган болгаш пролетариаттын хосталгалыг шим-чөзүшкенин теориясын тургускан деп аш Обличин чугаалаан.

Чүс биче-ле ажыг чыдардын тур-

Коммунистиг күш-ажылдын шалыпчыларын болгаш коллективтеринин кежигүннерин, бот-тывынгыр хөй-ниити организацияларнын иденкейлиг ажылдакчыларын — коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкенин мурнакчыларын Бүгү-эвилел чөвүлел хуралын кижикчилерин «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» деп медалдар-биле шаңнааны

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкенте болгаш ажылчы чоннар-нын бот-тывынгыр хөй-ниити организацияларнын ажылынга иденкейлиг киржилгези, улус ажыл-агыйнын курвалыларын илердеринге болгаш ажылдарынга индидативалы болгаш чартыкчы чоруу дээш ССРЭ-нин Дээди Сөвөднин Президиуму 1963 чылдын апрель 26-да Чарлы-биле Тыва АССР-де дараазында эштерни «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» деп медал-биле шаңнаан.

1. Арманов Владимир Васильевич—Кызылдын электростанциясынын машинниги.
2. Ооржан Достан Дайманчикувич—«Тыва даг-дугу» тузуг өргө-лөндө дузалал бүдүрүлгелеринин комбинатынын арматурщиктиги.
3. Уйнукал Ховалды Дувакынов—«Найрал» совхозтун саанчызы.

(СЭТА).

ШАК БҮРҮЗҮН БЕДИК ДУЖУТ ДЭЭШ АЖЫГЛААР

Часны хову ажылдарының хүн демдеглели

Республиканың ховуларының механизаторларының болгаш тараажылар-нын кызыматкай күш-ажылының ачызы-биле чедип алдынар аргалыг болган. Көдээ ажыл-агыйның бүгү күндүзүлүктү элбикшил дүжүдү-нүн үнденин тургузарынга шаг-уени болгаш энергияны харамнан-майын ажылдап турар бөдүрүнү ажыл-херзинин өзүлүг мастерлери ында бар. Транзиттер Ооржан Бораш-бол-дун чаштырылга агрегаты хүн бү-рүнүн онаалдазын 25—30 хуу ажы-рыл, эки шынарлыг күүсеттин турар. Каз-Хемнин ховуларынга мурнуку чылдарда ышкыш еске районнар-га бодарга чак бо чылмын база өр-дүшкен. Ында ам безин черини улуг кезин тарааны чажып тарыыр үеге четтээн. Ындыг болза-даа хары эрий берген ховуларда амыл изиг-тулун чоруп турар. Ол чорук кончаларыг четтеш эртер органы каз-хемчилерге берип турар. Сөөлгү ийи хүн дур-гузунда ында 3,3 муң гектар тараа културалары тарыттырган. Бир зөөс районун удуртукчулары колхозтар-ны тодагарай удуртур, тараажылар болгаш механизаторлар дугайында

81 хуу күүсеттинген. Ол болза меха-низаторларының болгаш тараажылар-нын кызыматкай күш-ажылының ачызы-биле чедип алдынар аргалыг болган. Көдээ ажыл-агыйның бүгү күндүзүлүктү элбикшил дүжүдү-нүн үнденин тургузарынга шаг-уени болгаш энергияны харамнан-майын ажылдап турар бөдүрүнү ажыл-херзинин өзүлүг мастерлери ында бар. Транзиттер Ооржан Бораш-бол-дун чаштырылга агрегаты хүн бү-рүнүн онаалдазын 25—30 хуу ажы-рыл, эки шынарлыг күүсеттин турар. Каз-Хемнин ховуларынга мурнуку чылдарда ышкыш еске районнар-га бодарга чак бо чылмын база өр-дүшкен. Ында ам безин черини улуг кезин тарааны чажып тарыыр үеге четтээн. Ындыг болза-даа хары эрий берген ховуларда амыл изиг-тулун чоруп турар. Ол чорук кончаларыг четтеш эртер органы каз-хемчилерге берип турар. Сөөлгү ийи хүн дур-гузунда ында 3,3 муң гектар тараа културалары тарыттырган. Бир зөөс районун удуртукчулары колхозтар-ны тодагарай удуртур, тараажылар болгаш механизаторлар дугайында

улуг кичээгэй салыр болза, аңаа часны хову ажылдарының темпери-ли хүн бүрдүдө өөри чизгиниг чок. Ындыг турбурже ол чорук чамдык ажыл-агыйларда амдызында изил-бейн турар. Ленин аттыг көдээ амыл-агый артелинде (даргазы эш Барха-тов, партия организациясынын сек-ретары эш Динунов) културалык хандырылга багай организастаттын-ган, хову турларында аптечна-биле чок. «Кызыл түн» колхозтун хо-ву турлаанда обжектите хирлиг.

анаш турар. Ыне ажыл-агыйларга ышкыш ол көдээ ажыл-агый арте-лиге ховар зөөс барып турар болза-даа эргелдениг удуртукчулары, тускай эртемнигерли оң чылдарга-нын билбейн турар. Улуг-Хем районда часны хову ажылдары оюмун болгаш улуг чет-пестеринг чоруттууну турар. Чам-дык черлерде организасталазы-биле челимче чок чоруткун харазы-биле чер кугарп турар. «Улуг Хем» совхозтун бирги салбырында тараа чажып тарыры-биле 2728 гектар черни белеткээни, оон чүгле 308 ге-ктарны чажып тараан. Ынчаарга со-вхозтун директору эш Моисеев бол-гаш иол агроном эш Метеликин ону эскет чок арттырып, ол чорук күш-ажылды багай организастаанын билдирген деп тайылбырлап турар. Ындыг фактылар ол районнуң еске-даа ажыл-агыйларында база бар. Ындыг болза-даа партия комитетини часны хову ажылдарының темпери-лин сөлдөдүп турар кижилерге ха-маарыштыр шыңгыгы хемчег албайн турар. Чөөн-Хемчин бүдүрүлгө эргели-нин удуртукчуларының болгаш тускай эртемнигеринин организаста-чы ролю онда база изилбейн турар.

Республикада часкы тарылганың медээни

(1963 чылдын май 5-же чедир хуу-биле)

Районнар	Тараа болгаш бобылар	Ооң иштинде кызыл-тас	Чочак-тараа
Барымы-Хемчик	61,6	80,1	31,2
Чөөн-Хемчик	26,8	37,6	49,7
Улуг-Хем	11,9	16,1	25,3
Танды	4,0	5,5	0,7
Биш-Хем	0,9	0,7	10,0
Каз-Хем	7,1	7,7	21,8
Току	—	—	—
Тес-Хем	14,5	23,7	—
Өвүр	53,8	107,8	—
Ооң иштинде совхозтар			
«Тээли»	29,9	33,1	—
«Барлык»	78,5	88,8	120,0
«Шекпээр»	81,1	107,8	—
«Сүт-Хөл»	57,9	82,5	50,0
«Чыраа-Бажы»	34,1	46,5	45,0
«Тыва»	1,2	3,9	—
«Найрал»	28,1	32,9	61,3
«УТКА 25 чылы»	7,0	10,3	34,7
«Улуг-Хая»	6,4	8,7	—
«Элегес»	1,5	5,0	—
«Мелегей»	—	—	—
«Тивелте»	—	—	—
Дуржугла станицызы	8,1	9,0	—
«Кок-Тей»	11,1	17,1	21,0
«Суклак»	16,1	28,6	—
«Өөк»	—	—	—
«Тес-Хем»	16,8	28,1	—
Республика инитизи-биле	13,5	16,1	15,8
Ооң иштинде эргелелер			
Чөөн-Хемчик эргелели	27,8	35,9	31,1
Танды эргелели	4,2	5,2	8,7
Тес-Хем эргелели	17,9	29,5	—

Хүлээлге күүсеттинер

Ызыл булуңга отту чылымыр салып каан, ында механизаторлар хөйленниг, а чамдыкым шимдер-лаан олурлар. Оон ханалары көскү агитация-биле шиметтинген. Стол-дарын салгаш, оон кырында ном-нарын, солуннарын делгеп каан.

Бригадир Зинаида Топтуг-оол-биле бир анык тракторист оол меха-низаторларнын часкы үеде кылар ажы-ларын, норма-чиккетерин туе-тус кижилерин ат кырында чарыштарын бижээп олурлар. Шанчынын тар-дал ховуларынга чораш, Булуң-Терек салбырының механизаторлары-нын аразында ажыл-херекке ак-сет-килдиг, сагыла-чурумтуг, үлгер-лиг, хөй-ниитиниң херекке иден-кейлиг механизатор барын дыннап бис. Хостуг шагында бригадир-биле кады ажылдап орач комсомолчу тра-кторист Коңгар Очуроват Балчыма ол болду.

Ол үлгерлиг, мурнакчы меха-низатор болуп турарындан алгыда, салбырда бот-тывынгыр уран чүлү коллективиниң иденкейлиг киржи-чизи. Чокта чаз район төвүнге бол-ган профбилелдеринин бот-тывын-гыр уран чүлү маргалдазынга база кижилер чораш. Комсомолчу эш Коң-гар Очуров, сыгыртты билдиргенде ал-гыда, гармоньга эки ойнаар. «Баш-так коламаттар» деп кырын автору, ову улам салыраткан. Шагал-Арытын Културга бажымынын спе-налынга өске бөлүк өөр-биле кады ырылаан. Ону көрүчүлөр аякко үне-лөө.

«Найрал» совхозка келир үеде бижиг, ханы билгилг механизатор кадрлар хөй-биле негеттинип турар. Анык оол өскө өөр-биле кады Бал-газынын механизация үчилдешин-ге өөрөнп чоруткан, ону дөрт чыл бурунгар чедикшигиниң дооскан. Ам Булуң-Терек салбырының меха-низатору болуп, «Беларусь» тра-ктористин билдирген.

торну башкарып турар. Ооң-биле бистиң кыска чугааыс мынчаар өгөлдү: — Мени салбырда кукуруза зөө-нузунун составынга кирген, өргө-жөк чугула техника-биле бижиг-лаан, ам часкы тарылгага өгөлдө кирипкен бис — дидир.

Бригадир Зинаида Топтуг-оол-биле бир анык тракторист оол меха-низаторларнын часкы үеде кылар ажы-ларын, норма-чиккетерин туе-тус кижилерин ат кырында чарыштарын бижээп олурлар. Шанчынын тар-дал ховуларынга чораш, Булуң-Терек салбырының механизаторлары-нын аразында ажыл-херекке ак-сет-килдиг, сагыла-чурумтуг, үлгер-лиг, хөй-ниитиниң херекке иден-кейлиг механизатор барын дыннап бис. Хостуг шагында бригадир-биле кады ажылдап орач комсомолчу тра-кторист Коңгар Очуроват Балчыма ол болду.

Ол үлгерлиг, мурнакчы меха-низатор болуп турарындан алгыда, салбырда бот-тывынгыр уран чүлү коллективиниң иденкейлиг киржи-чизи. Чокта чаз район төвүнге бол-ган профбилелдеринин бот-тывын-гыр уран чүлү маргалдазынга база кижилер чораш. Комсомолчу эш Коң-гар Очуров, сыгыртты билдиргенде ал-гыда, гармоньга эки ойнаар. «Баш-так коламаттар» деп кырын автору, ову улам салыраткан. Шагал-Арытын Културга бажымынын спе-налынга өске бөлүк өөр-биле кады ырылаан. Ону көрүчүлөр аякко үне-лөө.

«Найрал» совхозка келир үеде бижиг, ханы билгилг механизатор кадрлар хөй-биле негеттинип турар. Анык оол өскө өөр-биле кады Бал-газынын механизация үчилдешин-ге өөрөнп чоруткан, ону дөрт чыл бурунгар чедикшигиниң дооскан. Ам Булуң-Терек салбырының меха-низатору болуп, «Беларусь» тра-ктористин билдирген.

Ховуа ажылдап турар меха-низаторларга чөмчү чорутуу үе-шала чедирбейн турар. Чамдык таварыт-талы механизаторларнын дүштеки чөмчү эскеп бербейн баарга, олар аяккаан элпакши, хову турлаанда барын чөмчүлөп ал турганнар. Чам-дык механизаторларны соок чөм-чө биле чөмчө бөөр.

Учтег эш Ландик механизатор-ларнын хүнде кылган ажылынын үнелини, ажылынын төвөдериң чуга-лап бербейн турар. Механизатор бүдүрүлгүнүң үнде кылган ажылынын үнелини, төвөдериң үчтег кижиге ажыл өөлдүгө дыннадып бээр ужу-рут болгай. Кынар-чаар чүдүлгелерин канчаар чарылдап турарынын кы-налдааны тургускан. Ол мыкшы тракторлар дугаарлыгына, ол чорук кынар-чаар чүдүлгелерин чары-галдын хынаалдаан кыларынга таварык чок.

Механизаторларын тунар бажы-биле багай хандырган. Оларын ак-чоорганарын чогутуу үе-шалаа со-лусу.

Партиянын ХХII съездин аттыг колхозтун часкы тарылга ажылында бот-честериниң доп-доран узуу-каар дээш чогутуу хемчегин алдыр негеттинип турар.

Т. НЫЗЫЛ-ООЛ.

Баштайгы хүннерде

КЫЗЫЛ-ЧЫРАА. (Телефон-биле). Тес-Хем районда «Ак-Эрик» колхоз-тун дөвөскөргө чак кончуг өр-дүгө эгелен. Тараажылар хову ажылы-че чүгле майнын баштайгы хүне-ринде кирген.

Тайышнын, найралдын болгаш частың байырлал хүннерин колхозчу-лар патриотук, организастыг күш-ажылга демдеглеп арттырган. Хову турлаанда көскү агитация кызыл айырач, агрегаттарын эгинеринде кызыл туктар чайлап турган.

Усть-лабинчилерин кыйгырын деткивишаан, колхоз тарылгазынын

шөлүн эрткен чылдызында 1620 ге-ктар калбартырын, азы 3318 гектар чедириниң иштипирлээн. Оон ишти-ден 2000 гектарын улур аддарар болзажок, тараа култураларынын чажылдазын он ийи хүнде доозары дээш ажыл хайныгып эгелээн.

Колхозтун 12 трактор агрегаттары улаштыр кирипкен. Баштайгы дөрт хүн 390 ажыл гектарын илтиртээ, 80 гектарын андарган, 140 ажыл гектарда кызыл-тасы чашкы. Ажылдын бүдүгүтү, эки шынары дээш чарыш тараажылары улам со-рук кирип турар.

Дадар-оол болгаш анык тракторист кыс Монгун Тама-ра ол-да хүн норманын 120 хуу күүсеткен. Тамара дээрге со-визиниң кара чаңгыс херезин тра-ктористин. Ол Балгазында механизация үчилдешин дооскаш, ында бо сезонда бер-ле дугаар ажылдап киргени ол. Оон канчаар ажылдап турарын кө-ргөш, анык ооздарыңгы ажылга кы-зыма улам дынып турар. Бригада часкы хову ажылдарын 20 конук иштиде доозар, мун иштин кылар чүдүлдү болгаш 100 кг дизель тузун камнап алар деп хүлээлгелерин а-лган.

Ындыг болзажок бригадаларын ажылында четпестер хөй. Ол чет-пестер мурнакчыларын улам эки ажыл-дарыңга моондакты таварыштыры-шаан, черле бугу часкы хову ажыл-дарын дүрген чорударында улуу-биле доткар болуп турар. Саратовчулар-нын болгаш черкасчыларын кыйга-рымынга хары кылдыр тараажылар май бажыралдынын хүнеринде хову ажылы калбарган, бо дугайын ком-сомолчу-аныктар бригадаларын кижилери бедик медресдин-биле чуга-лап турар. Мынчаарга дөмгө чет-пестер чүл ол? Септелген шынары четпесте болганы-биле бо бригаданың майнын 5-те 5 трактор ажылдабайн турган. Чамдык тракторлар үс чогу-биле анаа тургулаан, чүге дээр-ге «Сельхозтехниканы» зарышкы кел-ген ол хүн анаа орайлап келген. Оон мыай баштайгы хүннерде ол-бо чүдүлгелер таарыштырып аларына, ажылды шулуударыңга хөй чөй арттырыпкен. Бо дээрге совхоз-чу удуртулганы организастыг ажылды четпесте чорутканында болган. Оон түнели бо-дур: бо бригада май 1-ден

эгелеп ажылга кирипкен хирезинде-ле, чашкан таразы чүгле 1000 ге-ктар четкен, а норма өзүгар алдыр, ол 1500 гектар болуп учурутуг. Уре-зинниң база ооздал чедирин көш турган.

А оон эске бригадаларда канды-гыла? № 1 бригаданың ол хүн 6 тра-ктор ажыл чок турган болгаш Бал-газынын механизация үчилдешинде анаа ажылдап турган 10 механизатор тургунап чангылай берген, ол дугайын совхоз директору эш Аллом май 5-ке чедир билбейн тур-ган. Бо чорук организастыг ажыл-дын улуг четпесте болуп турарын чуга-лаадап турар деп бе?

№ 2 бригадалың төвүнде меха-низаторлар чурттаар бажымын тууду ам-даа доозулаан. «Көдө тууду» ту-дуг-монтак эргелигиниң түдүгүлү-гү хуверинде болгаш май 5-те ажыл-давааннар. Механизаторларын удуур орнунары-даа чок, саван тырып каан матрацтар дөжөнип, одаваан, шала турутунган бажың иштинде удуу-турлар. Бажымын тууду доозулаан болганы-биле хувериниң даштын ажык черде түр кылдып алган, аңаа чөм-беткекел, механизаторлар ында чөм-чөлөп турар. Бо бригадалың төвүнде көскү агитация чок.

Бо бүгү четпесте чүдүлгелерин болуп турарынын чылдаганын айтыраарга, «чаз шулуудан турар улус-тур бис ийин, амдан эгелеш, бугу чүгү дур-гелээр, таарыштырган алар» деп харылаагылар. Часкы хову ажыл-дарын майын бирээде эгелээн хирезинде-ле, ычча хүнериниң иштинде шулуудашкын болбайн турары кай-гамчык чүе.

С. САЛЧАК.

Хову ажылы түлүк

БЕЛДИР-АРЫГ. (Телефон-биле). Тес-Хем бүдүрүлгө эргелигинин «Чо-дураа» колхозунун тараажылары часкы хову ажылы улам калбаргып турар. Агротехниктиң негелденин са-ргыттышаан, колхозчу механизатор-лар 1125 гектарын илтиртээ, 550 ажыл гектарын андарган.

Эрте чазар култураларын тары-лгалы бо хүннерде кидия-тууду, кызыл-тасы 600 ажыл гектарда та-раан. Чамдык агрегаттарында Сы-рат Карбыш-оол, Борис Адыжаа, чер-андарыңгылы Оюн Бара ышкыш эөлөгч норманын доктаамал ажы-р күүседип турарлар хөй.

„НАЙЫРАЛ“ СОВХОЗ БИРГИ КВАРТАЛДА

ЧЕДИИШКИНЕРНИ УЛАМ БЫЖЫГЛААР

Улуг-Хем районун «Найырал» совхозу 1962 чылда бүүрүлгө пландарын күүседир талазы-биле эки түннелдерни чедип алгаш, республикада дээр ажилдыг совхоз болган. 1963 чылдын бирги кварталында мал ажылынын эът, сүт продуктуларын бүүрер болгаш күрүнеге садар онаалдаларын совхоз ажыр күүсеткен.

Бо арында совхозтун бирги кварталда мал ажылынын, оон продуктуларын бүүрер талазы-биле көргүзүлгө, малчынарнын культурамдыдыралын экижидер дээш чүну кылып турарын, эрткен чылда ол ажал агыйнын кол көргүзүлгө айткан материалдарны бо арында парлаан.

Малчынарнын культурамдыдыралын экижидер дээш

Малчынарнын культурамдыдырал байдалын улам ийик экижидер хемчеглер дугайында СЭП Төп Комитетинин ноябрь пленумунун шийтирилген күүседир, чүртка мал ажылынын продуктуларын бүүрерин көздөгүндө боттарын улуз-хуузу кириер дээш 1963 чылда бедиктен хулаалгелерни алган.

1962 чылда турганына удуз бо чылдын мыймыгы бода малдын баш санын 6,5 хуу, хой биле өшкүнү 21,6 хуу немей өстүрер. Эрткен чылдагыныга депсөөрге сүтү бүүрери 8,5 хуу, эътти — 13,5 хуу көздөгү. Совхоз бо чылдын күрүнеге 600 тонна сүтү, 780 тонна эътти, 831 центнер дүктү садар.

Бо хулаалгелерни күүседирин тус-тус кварталдарга хулаалган. Квартал бүүрүтүлгө онаалдалар күүсеткини турар болза, чылда алган социалист хулаалгелер ам чедикширин күүсеттирер. Бир өвөс баштайгы кварталдын көргүзүлгө кирелиг болур болза, дараанында кварталда ажал-агыш удуз бергелешкенге таваржыр апар. Мону барымдалааш, чамлык организми хемчеглерни апар чоруткан бис. Эът садар планын күүседир сорулга-биле күрүнеге дүлжар малдын тус-тус салбырлардан үкөш, мал чемнеринин хой курлавыры мөөнөттенген Шанчыга апарип, дуржулгагы кадарчыларга быжыглап тургускан. Семиртиле малдарын ажаала, чедиргелезин күштөлдүрүп, ай санында денгизел, кадарчыларын теледирин дензи немелдезин барымдалап чоруткан.

Семиртиле малдарын кадарчыларын М. Кендендин түннели эът эки болуп, март айда 139 баш шанымыкты баш бүүрүтүп дүктө хуле ортумак дензи немелдезин 1011 грамм болган. Ол ышкыш Санжапанын азырап турган 68 кадарчыларын мартта ортумак дензи немелдезин 852 грамм болган, база эки түннели көргүскөн.

Тус-тус саанчыларын болгаш кадарчыларын аразына социалист чарышты организастай. Чарыштын түннелерин ай санында үлдүргөш, тусый билеттен кылдыр параша, тарып турган. Оон чыныкшилерине шилчир тукуштарын болгаш вымпелдерин тыпсап-турган.

Совхоз бо чылдын бирги кварталында күрүнеге сүт, эът садар хулаалгелерин мынчаар күүсеткен: сүт — 138 хуу, эът — 104,6 хуу. Совхозтун Урбун салбыры бирги кварталда сүт, эът садар онаалдаларын ажыр күүсеткен, бо талазы-биле салбырлар аразында шилчир кызыл тукут чаалап алган. Сүт бүүреринин болгаш садарын талазы-биле дээр көргүзүлгө чедип алганы дээш сүт-баран фермаларын аразына шилчир вымпелди Булуң-Терек салбырын фермагына хевээр артырган. Бо ферма бирги кварталда сүт садар хулаалгелерин 157 хуу күүсеткен. Урбун сал-

бырын фермагынын саанчызы, Улуг-Хем район Советинин депутаты Минчиг-Доржу бирги кварталда бүүрүтүлгө быжыглаан инек бүүрүтүндө 388 кг сүтү сагган, саанчыларын социалист чарышты тылекчи болуп, шилчир вымпелди алган. Бирги кварталдын түннелинде республиканын мурнакчы саанчыларын аразына бистин совхозтун 14 саанчыларынн аттары болгаш көргүзүлгө база кирген.

Бистин мурнакчы хойжуларынын чедикширин өөрчүтү. Булуң-Терек салбырда дуржулгагы хойжу И. Ойбаа 516 хойдан 541 хураганы алган. Ол ышкыш мында Т. Дурбуй 405 хойун, С. Сенит — 377, Кара-Тал салбырда Т. Сертип — 353, Т. Балган — 279, Урбун салбырда Т. Маскыр-оол — 381, С. Балчый — 301 хойун хураганын бүүрү камгалап алган. Төрөн хойжуларын чүс-чүс хураганын бүүрү алган өскө-лаа хойжулар баш. Апрель 1-ге чедир нити совхозта төрөн 9267 хойдан 9102 хураган алдыган, азы төрөн хой санына 165 хураган чедир алдымай, каражалы болганыны четпес.

Моон сонгаар төрүтүнгөн хураган бүүрүтү менди камгалап алур дээш демиселди күштөлдүрө чорутуу, Чө карарын, хуу чылып, как үнүп турар дээш, хойжуларже кичээргейн суларамыштар болза хөрдок. Чаш малга берге

Уе харын моон сонгаар чаштын камганын сооб, өл-шыгыт геэни болур деп чүвө билингир. Илчанган дөвөтериния ажилдагы чылар малчынарнын үргүлү кеэни, малгыча чаш малдын байданы кылды турарын хайгаарап көрүп, боттут хемчеглерин апар турары чутула.

Мыймыгы бода малдын чаш төлдүнде хорамча база бар. Апрельге чедир төрүтүнгөн бызалардан 21 өлгөн. Бо дээрге сүт-баран фермаларын ажилдагы чыларын, илангыч быза ажалчыларынн ажалынн четпези-дир. Бо талазы-биле ветеринария ажилдагы чылар база четпес ажилдап турар.

Мал ажылынын продуктуларын бүүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле чылда алдыган хулаалгелерин элден хой хуузу ийик кварталга онаажыр болгаш. Ийчанган бирги кварталдын илангыч улам артык күженишкен ажилдар апар бис. Чер карыган дээш саар инектерин, семитилде тургускан малдарын азыраалы кошкыдып болбас. Оон илангыч хой кыргылазын организми чорударына белектилди амылаштан чорудар херек.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Чурукта: семиртиле малынын кадарчызы М. КЕНДЕН. Фотолары С. ФЕОНТИСТОВУУ.

1011 грамм немелде дензи

Күрүнеге хой эътти бээр төлөлдө, малды тускый үзүп, семиртилеге тургузары улуз ажыктыг. Ол дээрге баш саны эвөөс малдын эки шынары хой эътти алары болур.

Мону барымдалааш, «Найырал» совхоз мал чемнеринин улуз курлавыры тургустунган Шапчыга 1962 чылдын күзүндө семиртиле малдарын тургузуу эгелзэн. Урбун салбырын 1961 чылда төрүтүнгөн 140 баш шарымжатарын семирти азыраалы-биле эрткен чылдын ноябрьда хулаалган мен. Кажала-хорак оон, сүт ырак черге чыккы уеде мал азыраары беле эвөс херек деп чүвени билип, калчаар ажиллаза эки деп чүвени дузалачы кадарчыларын биле сумелжип турдувус. Биске мынаштыг чүвө мал чемнеринин элек курлавыры турган; Шапчыга кукуруза, концентраттар болгаш савац дээрге эгертинмес болган. Мал чемнери забекте малды черде азырап болур деп быжыр бүүрүлгө ажилдап кирипкен бис.

Баштайгы уеде шарымжатарын сууда кадалга тургуска бис. Соок дүжүр келгенде азыралга шутт кирген. Биске чедиргелезин уруму болгаш нормазы мындай турган: эрткенги 6-7 шактар үзүндө 210 кг чара-биле (колдуулаа арбайны) чемгерер. Ол болза баш бүүрүзүге 1,5 кг онаажыр; 8-9 шактардан эгелеп ховуза савацнарга кадарык; 11-12 шактарда сутгар; дүштөкенин ийи шактан сонгаар дүнеге чедир кукуруза силосу-биле чемгерер. Силосу бир башка 20-30 кг онаажыр кылдыр берип турган.

1963 чылдын январьдан бээр Калмык Ховуза хову туралаанга көжүп келгеш, мында чер кырында салдыган силосу норма барымдалаа-вай туралааны-биле чирти берген бис.

Бистин шарымжатарынын дүхүндө ортумак-биле немелде дензин мындай болган:

январьда — 827 грамм
февральда — 811 грамм
мартта — 1011 грамм

Эрткен бирги кварталдын пландыг кириштир бистин колданымыстан 31 башты күрүнеге садарга, нити-биле 8 тонна 880 кг болган, азы баш бүүрүзүге 280 кг онаажыр. Январ айда оларын баш бүүрүзүгү ортумак дензин 230 кг турган болгаш.

Мал азыраарына кукуруза силосу эи хоолдулуг чөм болур дээрин бисгер болгаш өскө-лаа малчынар херек кырында бүүрүрп көрүп турар. Кургаг савац биле сизгенге болзагар, шык силос чген мал артында белем

М. КЕНДЕН, семиртиле малынын кадарчызы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

«Найырал» совхозтун мал ажилдагылары СЭП Төп Комитетинин ноябрь пленумунун шийтирилген күүседир, чүртка мал ажылынын продуктуларын бүүрерин көздөгүндө боттарын улуз-хуузу кириер дээш 1963 чылда бедиктен хулаалгелерни алган.

1962 чылда турганына удуз бо чылдын мыймыгы бода малдын баш санын 6,5 хуу, хой биле өшкүнү 21,6 хуу немей өстүрер. Эрткен чылдагыныга депсөөрге сүтү бүүрери 8,5 хуу, эътти — 13,5 хуу көздөгү. Совхоз бо чылдын күрүнеге 600 тонна сүтү, 780 тонна эътти, 831 центнер дүктү садар.

Бо хулаалгелерни күүседирин тус-тус кварталдарга хулаалган. Квартал бүүрүтүлгө онаалдалар күүсеткини турар болза, чылда алган социалист хулаалгелер ам чедикширин күүсеттирер. Бир өвөс баштайгы кварталдын көргүзүлгө кирелиг болур болза, дараанында кварталда ажал-агыш удуз бергелешкенге таваржыр апар. Мону барымдалааш, чамлык организми хемчеглерни апар чоруткан бис. Эът садар планын күүседир сорулга-биле күрүнеге дүлжар малдын тус-тус салбырлардан үкөш, мал чемнеринин хой курлавыры мөөнөттенген Шанчыга апарип, дуржулгагы кадарчыларга быжыглап тургускан. Семиртиле малдарын ажаала, чедиргелезин күштөлдүрүп, ай санында денгизел, кадарчыларын теледирин дензи немелдезин барымдалап чоруткан.

Семиртиле малдарын кадарчыларын М. Кендендин түннели эът эки болуп, март айда 139 баш шанымыкты баш бүүрүтүп дүктө хуле ортумак дензи немелдезин 1011 грамм болган. Ол ышкыш Санжапанын азырап турган 68 кадарчыларын мартта ортумак дензи немелдезин 852 грамм болган, база эки түннели көргүскөн.

Тус-тус саанчыларын болгаш кадарчыларын аразына социалист чарышты организастай. Чарыштын түннелерин ай санында үлдүргөш, тусый билеттен кылдыр параша, тарып турган. Оон чыныкшилерине шилчир тукуштарын болгаш вымпелдерин тыпсап-турган.

Совхоз бо чылдын бирги кварталында күрүнеге сүт, эът садар хулаалгелерин мынчаар күүсеткен: сүт — 138 хуу, эът — 104,6 хуу. Совхозтун Урбун салбыры бирги кварталда сүт, эът садар онаалдаларын ажыр күүсеткен, бо талазы-биле салбырлар аразында шилчир кызыл тукут чаалап алган. Сүт бүүреринин болгаш садарын талазы-биле дээр көргүзүлгө чедип алганы дээш сүт-баран фермаларын аразына шилчир вымпелди Булуң-Терек салбырын фермагына хевээр артырган. Бо ферма бирги кварталда сүт садар хулаалгелерин 157 хуу күүсеткен. Урбун сал-

бырын фермагынын саанчызы, Улуг-Хем район Советинин депутаты Минчиг-Доржу бирги кварталда бүүрүтүлгө быжыглаан инек бүүрүтүндө 388 кг сүтү сагган, саанчыларын социалист чарышты тылекчи болуп, шилчир вымпелди алган. Бирги кварталдын түннелинде республиканын мурнакчы саанчыларын аразына бистин совхозтун 14 саанчыларынн аттары болгаш көргүзүлгө база кирген.

Бистин мурнакчы хойжуларынын чедикширин өөрчүтү. Булуң-Терек салбырда дуржулгагы хойжу И. Ойбаа 516 хойдан 541 хураганы алган. Ол ышкыш мында Т. Дурбуй 405 хойун, С. Сенит — 377, Кара-Тал салбырда Т. Сертип — 353, Т. Балган — 279, Урбун салбырда Т. Маскыр-оол — 381, С. Балчый — 301 хойун хураганын бүүрү камгалап алган. Төрөн хойжуларын чүс-чүс хураганын бүүрү алган өскө-лаа хойжулар баш. Апрель 1-ге чедир нити совхозта төрөн 9267 хойдан 9102 хураган алдыган, азы төрөн хой санына 165 хураган чедир алдымай, каражалы болганыны четпес.

Моон сонгаар төрүтүнгөн хураган бүүрүтү менди камгалап алур дээш демиселди күштөлдүрө чорутуу, Чө карарын, хуу чылып, как үнүп турар дээш, хойжуларже кичээргейн суларамыштар болза хөрдок. Чаш малга берге

Уе харын моон сонгаар чаштын камганын сооб, өл-шыгыт геэни болур деп чүвө билингир. Илчанган дөвөтериния ажилдагы чылар малчынарнын үргүлү кеэни, малгыча чаш малдын байданы кылды турарын хайгаарап көрүп, боттут хемчеглерин апар турары чутула.

Мыймыгы бода малдын чаш төлдүнде хорамча база бар. Апрельге чедир төрүтүнгөн бызалардан 21 өлгөн. Бо дээрге сүт-баран фермаларын ажилдагы чыларын, илангыч быза ажалчыларынн ажалынн четпези-дир. Бо талазы-биле ветеринария ажилдагы чылар база четпес ажилдап турар.

Мал ажылынын продуктуларын бүүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле чылда алдыган хулаалгелерин элден хой хуузу ийик кварталга онаажыр болгаш. Ийчанган бирги кварталдын илангыч улам артык күженишкен ажилдар апар бис. Чер карыган дээш саар инектерин, семитилде тургускан малдарын азыраалы кошкыдып болбас. Оон илангыч хой кыргылазын организми чорударына белектилди амылаштан чорудар херек.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чыларын база чедикширин күсөлдүрүп аргалары найырдалчаларга бар. Ам аргаларын бүүрү ажилдарын чутула.

Х. КУНГАА, профивилдин ажилчын комитетинин даргазы.

Ийик кварталдын сорулгагы чы

Совет радио — коммунисттик кижизидилгенин чугула чепсээ

Чурунч Ю. Берковскийнин чураан чуруу.

Бүгүн бүт совет улус радионун чогааттып тургусунагында бээр 68 чыл болгон ош демдеген эртийрип турар. Орус эртемден Александр Степанович Попов бодунун ылаңаргай ажыдышкынын — радиону кижиздиргенниң чагай чоруунга бараалаткан.

Радио талам-биле ачылдан турар совет эртемденер А. С. Поповтуң эгелек каан уугу херээн алдарымы-биле уламчылап, чаа-чаа ажыдышкынынарны кылдып, радиотехниканың чедирининиң жетүүдү турарлар.

Совет комментатор Ю. А. Гагаринниң, Г. С. Титовтуң, А. Г. Николаевтиң болгаш П. Р. Поповичниң космоска уудуштуруулары болза, радиотехникада болгаш радиотехникада да бистин эртемденериниң, инженерлериниң база техниктери-ниңиң кайгамчыктың чедирининиңиңиң тунуши болур.

Бистин чуртта радиотехниканың чедирининиңиң тунуши болур.

Радио комитети хей сангы ажылчын болгаш кезде бижикчилерин киргизгени-биле дамчыдылгаларынын шынарын ажыдырды чедиң ап, оларнын тематиказын кайгарып турар. Чугула бо чылдын баштайгы дөрт айларын иштинде бестин радио комитети 1700 чагаларын алган, үч-үч кижилер микрофонга үвө чугулап, дамчыдылгаларга киришкенер. Оларнын иштинде республиканың, районнардын партия, совет органдарынын удурутур ажылдачылары, кезде ажыл-агыйын, улутчулун, тулунун, транспорттун мураакчылары, коммунисттик күш-ажыл бригадаларынын кижигериниң болгаш шалыкчыларын, тускай эртемгерлер, пропагандистер болгаш агитаторлар бар.

Социалистик Күш-ажылдык Маалымдары — сурагыл хейлаулар Оржак Лопсанчап, Уруе Хайдан болгаш «Межегей» совхозтун мураакчы санчызы Зинаида Карташева болгаш эскелер-даа боттарынын байлак дуржулазын радио динчылары-биле солуккан. Илчангаш республиканың радио дамчыдылгаларының микрофону мураакчы дуржулаганын негиздеринин улусун илдини апарган.

уугу ужу-дузалыг болуп, чоңун хун бурдуги амдыралыкче ханымы-биле негтереп кирген.

Солуннар-биле кады радио болгаш телевидение СЭКП-нин XXII съездинин шийтирлеринде база партиянын Программанын салдылган төөгүтү сорулгалары амдыралга чедирининиң боттардыр дөшт демисеге идепейлиг кирип турар. Радио болгаш телевидение бистин чуртувуста база даштыкыда болушкуну-нары, партия болгаш чаагыт чугула документаларын чоңа дүргени-биле чедирер күчүгүт чепсек апарган. Топ радио чагыс хонуктун иштинде чугула «Совет медээлерин» бестин 19 ундурулгезин кылдып, дамчыдып турар. СЭКП Топ Комитетин бистин чуртка радиону болгаш телевиденини хөгжүдөр таламы-биле улуг кичээниңиң салып келген. Чугула сөөгү үш чылдарың иштинде партия Топ Комитетин «Совет радиодамчыдылгаларын ажыдыр болгаш телевиденини улам ийай хөгжүдөр дугайында» ийи уаза чугула доктааларын хулаң алган. Партия болгаш чаагыт улуг сагыш салышкынынарнын ачымында радио болгаш телевидение, ош техниктиң базааан доктаамал өзүп, быжыгып турар. Ош толаргай чижез бистин республикада радио дамчыдылгаларын болгаш радиотехниканын шалыкчы өздүгезин көрүп болур.

Тывага баштайгы радио дамчыдылгалары 1936 чылда эгелээн. 1945 чылда республикага чугула 1500 киере радиоточкалары турган болза, амы уеде 33 муң ажыг радиоточкалары бар болуп турар. Чугула сөөгү үш чылдарын иштинде бистин республикада 250 км радио четкизи, 5800 ажыг радиоточкалары тургустунган. 1963 чылдын январь 1-ден эгелеп 30 киловатт күчүгүт чаа радиостанция ажылдап кирген.

Радио комитети хей сангы ажылчын болгаш кезде бижикчилерин киргизгени-биле дамчыдылгаларынын шынарын ажыдырды чедиң ап, оларнын тематиказын кайгарып турар. Чугула бо чылдын баштайгы дөрт айларын иштинде бестин радио комитети 1700 чагаларын алган, үч-үч кижилер микрофонга үвө чугулап, дамчыдылгаларга киришкенер. Оларнын иштинде республиканың, районнардын партия, совет органдарынын удурутур ажылдачылары, кезде ажыл-агыйын, улутчулун, тулунун, транспорттун мураакчылары, коммунисттик күш-ажыл бригадаларынын кижигериниң болгаш шалыкчыларын, тускай эртемгерлер, пропагандистер болгаш агитаторлар бар.

Социалистик Күш-ажылдык Маалымдары — сурагыл хейлаулар Оржак Лопсанчап, Уруе Хайдан болгаш «Межегей» совхозтун мураакчы санчызы Зинаида Карташева болгаш эскелер-даа боттарынын байлак дуржулазын радио динчылары-биле солуккан. Илчангаш республиканың радио дамчыдылгаларының микрофону мураакчы дуржулаганын негиздеринин улусун илдини апарган.

Радио комитетинин кезде ажылчын редакциямы дамчыдылгаларының формаларын доктаамал чаартып, оң чедирин болгаш дөштүг кевирлерин дилеп, мураакчы дуржулаганы пропагандалаар болгаш негтереп таламы-биле чамык ажылдарын кылган.

СЭКП ТК-нын ноябрь Пленумунун соонда тургустунган партия-курне контролунун ажылында радио журналистер, радионун штаттан дашкаар корреспонденталери идепейлиг кирип эгелээн. Партия-курне контролунун чер-черде органдарының хынадаларынын түнелин, солунуң, Топ радио чагыс радионунда калбаа-биле чырыдып турар. Ол чорук бар четпестерин чайлаары-че чоңун кичээниңиң угаалдырып, бюрократтарын, консерваторларын, чалгаларын болгаш мангыстак амдыралдыгынын хей-ниитининиң боруу шалышкыныкче кирип, контролдуң дөштүг чоруун улам-на бейдиргени дузалып турар.

Республиканың радио комитетинин литература-музыка дамчыдылгалары редакциязынын недела санында белеткеп турары «Шагар ары» болгаш «Чик бус-биле» деп радио сеткүүлери радио динчыларынын үнелени чедиң алган. Ол радио сеткүүлери редакторлары Олег Сувакит болгаш Василий Журавлев дамчыдылгаларынын белеткелдериниң штаттан дашкаар хей сангы авторларын кириштирип келген. Ош материалдарынын тематиказын улам-на кайгарып, бистин амдыралымында бар четпестерин чайлаарында дузалыг болуп турар.

Совет радионун ажылында штаттан дашкаар ажылчын болгаш кезде корреспонденталери калбак киргизгени, хей-ниитиниң эгелешкенин чугула черин эзеп турар. Амы уеде бистин республиканың район санында-ла хей-ниитиниң киржилгени-биле радиодамчыдылгаларынын редакциялары тургустунган. Ол редакциялары хей кезин боттарынын ажылын билдини-биле организастап, чоңун күжүн мобилизастарына партия органдарынын боруун дузалакчылары болуп турарлар.

Би-Хемнин, Каа-Хемнин, Улуг-Хемнин радио дамчыдылгалар редакцияларының корреспондент-органдачылары Алексей Даньков, Николай Бородулин, Анай-оол Кыргыс оларнын эки ажылын демдегээр керек.

Коммунисттик ниитиледи тургузарынын өндүр улуг программанын төөгүлүгү ужу-дузалыг пропагандалары, ош өлүм чок идеаларын чоңа чедирер — бистин, радио ажылдакчыларынын ыдыктыг хулаңгези. Совет радионун мурунунда Коммунисттик партиянын салгыны харымсалгалыг сорулгаларын күтүседи, чоңа бараан болуру — бүт радиожурналистер, харымсалгаларга бедик алдар болур.

Н. ШИРИПЕ,
Тыва АССР-ниң Министрлер Чогулуниң чанында радио дамчыдылгалар бөлүмүнүн редактору.

ДАШТЫНДА ЛЕНИННИҢ УЖУГЛЕЛ

Ачы, балыкчы азы кадарчы дөрт кыргыг кылдыр чөвүп каан. Ийи түзү сөөм хире, ол-бо талаларына биле-ле чүвенин дүрүзүп өйткш, оон улаштыр керттигеп каан ыш көргүсеш:

— Бо мөөн хун демдегелем-дир дээр болза, бо дүннерде кым-даа ону айлып тыппай барып болур. Ийи, бо хуннерде! А бир эвес 30—40 чылдарын мурунда болза, мында кижиз айлып тыппас чүве-да чок-ла. Ужук-бийжи чок чорана тыва араатар боттарынын онза чугула деп санаан чүдүлгезин утундурбазын дөшт ычтаар демдегеп ап чораннар.

Улуг Октябрь революциязынын тилегей Тывага мөлүгдөл, күчүледи шийрөй шаап каапкан. Тыва араатар төгүдө бир-де дугаар хонукту-биле тыгланнар. Баштайгы ужулгел тыва араатарын културтуг хөгжүдүлгезин оруун менгезип ийи чырыкчын күчүлүг чырыктын эгези болган.

1930 чылдын июнь — баштайгы тыва ужулгелдин үгөн үен. Ол ужулгелди тыва араатар сеткилин ханымын улуг өөрүшү-биле үтүлүп, чер болганга бижик бөлүмнөргө кайтамчык сонугурап өөренип эгелешкенер.

Чөөн-Хемчик кожуунунун Хөндөргейин Борбак-Арытта ынгың бөлүмнөргө ийрээс кызыл булун ажыттыган. Ону Араттын революстун шийринден чап-чаа халамып келген Дамба-Доржу башкайы берген.

Ужугледиң даштында Ленинниң дүрүзүн, оон иштинде Ленинниң

чүрүүн бөлүмүнүн башкымы улуска көрүзүп, улуг Ленинниң дугайын оларга чугулап, Ленин — адьыларын өнүгү, башкымы, баштыгымы, оларнын хостуг, ааскежиктиг амдыралынын чаалап бериктин дээрлиг, ужук-бийжикке өөренип аларының онза чугуламын ол тайлыбырап турган. Кижилер оон ол чугуламын харамдыгып дымнааннар. Оон эгелеш-ле чагыс-даа кичээл хаас эртийрей, башкымын айытканын кызымаа-биле шийгезип ап турган.

Ол бөлүмгө өөренип турганнардын бирээзи — Хөндөргейин хоочун коммунист Дастамай Хургулеквич Оржак мыңча деп чугулап орад:

— Сагыл четтирген кижилер сагымынын черде булундан чарас кижиз чүвө болгон. Даштында Ленинниң дүрүзүн чурбаан ужулгел бистин бөлүгү-ла сагымымын ол болган. Ийчаара бистин бөлүмүвүсө 30 киере эр, херэжөөн кижилер турду-бузуз деп хонган-ла чүт-хө чүвө-биле хуфезияны алган, беш хонук иштинде улаштыр өөренип турган бис. Чоорту-ла, ужулгезин көжүп көчүрүп, сангың чургайларын база тамыр апарган бис. Оон соонда өөрдиге сыгыттып-ла турар ышмак болу берген: бот-боттарымыс ышмакчы, айтырмыз апарганмыс ол-дур ийи. Мен ол уеде арбан даргалаш турган мен. Оон мурунда арбанын хамык-ла кижиз, мыланын сан-түңүн доктадып чаап чоран болумза, бижикке өөренип чар чыла, хамык-ла чүвени саазын-

га шорбайлап алып, солунну кижилерге номчуп бөшпөт апарган мен. Владимир Ильичиниң дүрүзүн чурбаан ужулгел ам-даа оларга карамада ол-ла хевээр чуртувун берген чорутур-дур ийи. Ол ужулгел бистин карамамын шуут-ла ажыткан...

Бодуну ол сагымымынның уламы-биле, амдыралдын эртен оруктарын чап-чаа оларын көргөң кынып берген. Дастамай Хургулеквич кармандын папирозун уштуп кымыскап, бодунуң эртен амдыралын чугулаалды.

Оон азы адам-иенин Буян-Бадрыг иени чалгалып чоран. Анык Дастамай, ноянын чыгышкыны чымчымын-даа артыртыр, астың чеге оор диктеп, ийи чагытче 60 катап шаягайткан-да. Бо бөтүнүч соонда ол чорутула байлары, дүжүмөттери, оларнын хардамчылары көөр хонук чок болган. Чугула демисежип турган азы кижиз бодунуң шыныг уду-бузуз чедиң азы дээрзин ол биле берген. 1928 чылда Оржак Дастамай Тываның Араттын революстун Намынын кежигүчүгө кирген. 1930 чылдын самымын байлары идепейлиг киришкен. Оон сонгаар-ла ол арбан, сумунун хей-ниити амдыралына идепейлиг кирип келген.

Ленинниң кооператив планы Тывага боттанып турар уеде ол бир дугаарында колхозка кирген. Ам «Тыва» совхозтун Хөндөргей салбырында, назы дөшт болжожок, Дастамай Хургулеквич калды-даа ажалдык чадаларын ачылдып турар. Ол амы уеде партия-курне контрол комитетинин совхозта дузалар бөлүгүн кежигүү. Бодунуң хулаңгезин ак-сеткилин-биле күтүседи турар.

Оон уруг-лары база-ла ажылга кезеж, төлөпк кижилер: ийи огул чолаачы, үш огул тракторист.

Бо кырган коммунисттик сактып чугулаалды бижик өөрдүлгезиниң баштайгы кичиленип болганын бээр, Тывага хайыгып үгөн культура революциязынын чылдарында, Тыванын экономика болгаш культура таламы-биле хөгжүдүлгезин таптырмак кылдыр өөргөргөн. Бо болза улуг Ленинниң өлүм чок номиналынын ачы-хавыямы-дыр.

С. ПАВУ.

Ажыктыг семинар

Партия-курне контролунун район комитетинде дуза чедирер бөлүмүнүн удурутуктары-биле тускай семинарны «Барны Хемчик» парткомунуң чоңаа чаа организастап эртийрген. Семинарны киржикчилери ажыл-агый, культура тургузушкунуң таламы-биле бо чылдын бириниң кварталынын түнелдери болгаш арбак үш кварталдарда районун мурунда салдынып турар сорулгалар дугайында партком секретары эш Бобунун доңу илеткелди, социалистик өңчү-хөргөң камгалаарынын районда байдалы болгаш өңчү-үчүкчө карап чаап, күрне мете-лог факталарын дугайында район прокурору эш Очурун, партия-курне контролунун ленинниң принциптерин дугайында СЭКП обкомунун болгаш республиканын Министрлер Чогулуниң партия-курне контролунун комитетинин ажылдакчы эш Сарыларын информационалы тус-тузула дымнааннар.

Эш Бодунуң бодунун илеткелдиге эвт, сүт бодур болгаш күрнеге еадар таламы-биле районун колхозтар, совхозтарынын бо чылдын бирини кварталында чамык чедирининиң демдегелешкан, «Төл», «Шекпээр» совхозтар, «Большевик» колхоз дөн ышмак ажыл-агыйлар мал продуктуларын едаринынын планын ооналгаларын күтүспөзүн, районга мал ышмакчылгынын өңчү өөргөзүштүгүндө маалдык өлүп хораар чоруу авез эвес болганын толаргай чижектерге көргүскөн.

Районга часын хову ажылдары чогуру өйүндө эгелезе-даа, «Шекпээр» совхоз болгаш еске-даа ажыл-агыйлар черин ачылдып кымырын, үренилери чаштырарынын агрохениниң чуртарынын кардымы-биле хажыдыг үрөенин ол база чугулаалды. Кезде ажыл-агый бодунуң иштинде бар четпестерин дары утулгээр, чаа сорулгаларын шийтирлээр, кур-валыларын болгаш бүтү аргаларын илередип тывар, чөп ажылаар таламы-биле контролду күтүспөзүн тургаш, районун партия, совет органдарына улам идепейлиг дузалакчыларче семинарнын киржикчилерин кыйгарып.

Семинарны киржикчилеринде «Шекпээр», «Төл», «Барлык» совхозтар, «Большевик» колхозта партия-курне контролунга дуза чедирер бөлүмүнүн удурутуктары эштер Комбу, Биче-оол, Даны, Амбрийт олар боттарынын ажылынын дугайын чугулап, дуржулгаларын солукшаннар.

Районга улус ажыл-агыйнын бүтү адыралына улусу контролду ленинниң принциптерин боттардыр таламы-биле чугула-чугула практикти билгилери уч семинарнын киржикчилери боттарына шийгөткен. Ийиди ажыктыг семинарларын мөөн сонгаар-даа практикалар дугайында олар дилег кылган.

Ч. ЧЫЛАН-ООЛ.

ШКОЛА АМЫДЫРАЛЫ

Багай өөренирин баш бурунгаар болдурбас

Өөреникчиң быжыг билигин чедиң алды өөреникчиң баштайгы чылдарында-на улуг хамааржыр. Быжыг билгүгү үш иштинде уругларын угаан-боданың артып клар болгаш өөренип, билди алганын бестин-биле сактып болур. Чижээ, өөренип эртен чүдүдүп каячар шийгөттиндеги 2—3 ай болганда хынап болур. Ол ышмак, өөрдиге чылынның төңүзүндө күтүспөзүн хынап-да ажал-биле өөрдиге чылынның эгезиндеги амдыралын депнеден өөреникчиң билин база өңчү толардып ал болур.

Чамдык башкалар ийи чылдарын бар турар чылдагааны — өөреникчиң бодунда, оң өөренип күзелиңиң база мергежидиниң кошканда деп балыкчынын өрдүлгезин турарлар. Ол шийге? Мөөн башкылар турар 2-ги класска Вита Соловьев деп өөреникчи келген. Оолду өөрдип турган башкы мындыг характеристиканы берген. «Вита Соловьев өөрдиге калды-даа сонуургал чок, ниити сайырагы кошкан...»

Мындыг характеристиканы билжи турар башкалар боттары боттарына сойгалаш турар дээрин өөргөбөй турарлар. Өөренип, амдылаар күзелин уругларга кысыры, оларнын соңуураалын көдүрер — башкынын кол болгаш дөрт хулаңгезин дээрзин ийи-дыг башкалар утуу турары ол-дур.

Уругларын ниити кошмак сайыралы, кичээниң чок база өөрдиге сонугурап чок болуру дээр-те чугула ол башкынын эвес, а бүтү школаның болгаш өг-бүленин өөрдиге-кижизидилгелди амдыл чорутуу денгелек чедир тургустууларын херечин болур.

Өөрдиге амдыл чок хевир — урок. Илчангаш уроку канчаар эртийргенден өөреникчиң билин кол хамааржыр дээрин биске билдингир. Бодунуң эртийрип турар уроктарына калдыг негеделерин салып турарымы маңа бижип көрей.

Чүдүн-даа мурунда, урок үенде бүтү өөреникчилерин идепейлиг амдыларын чедиң ап турар мен. Урок ботунуң тургузуу бот-боттарында дөмейлешес. Ийи-бүрү көргүзүп материалдарын хей-биле амдылап чыгарып мен. Диле урогуна тайлыбырлыг бижигелерин хей-биле амдылаар болза өки. Ол ышмак, өөрдиге чылынның төңүзүндө күтүспөзүн хынап-да ажал-биле өөрдиге чылынның эгезиндеги амдыралын депнеден өөреникчиң билин база өңчү толардып ал болур.

Чамдыгынын сайгарган соонда, 10—12 хонук эртенде ол-ла диктантын база каттап бижөөм, ош өөреникчилер боттары хынаар. Баштай бижөөм диктант-биле денниң хынаар болгаш чагыс-даа чыгып эртийрбиз кызылар. База каттап чыгатын чыгырларын дарааның мергежилдерге кийер болгаш словарьны «Мөөн чыгырларын» деп кезеңге бижип алар. Мынчаар амдылаарга чыгырлар өзөөзөр, уругларын ший билгелгел кичээниң бедир.

Ийги класска сөстөрүн словарга ажык ужулгелер айы-биле рифмалаштыр бижип турар мен. Чижээ, а кирген сөстөр: малина, налина, картина, палата оон-да өске.

Школага пионер болгаш октябртар амдыл таарыштыр организастары өөрдигеге улуг ужу-дузалыг. Маңа бир чижетки ал көрөз. Мөөн класска «Балык тууларына» деп арбак хей туубууну салырал деп чарш бар. Туубууларын кызыл саадында кескилеш, 5 демек алган өөреникчиң адынын дунжунда чыгырлар турар бис. Илчангаш уруглар улаң иштинде хей беш демдектер алдып дөштүгү өөренирин күзөлдөр.

Өөреникчиң багай өөрдигеге класс коллективинин киржилгени-биле одери көчүт чугула. Класс коллективинин амдыл башкарып, кижизидери-биле башкалар турар класска Хундулде дептерин тургустан мен. Класс хуралына уругларын аажы-чандына, чачылдарында четпестерин болгаш өңчү талаларын демдегеп, мөөн сонгаар кым калдыг

бедикти чедиң аларын дугурушкан бис. Ол Хундулде дептеринде маалым пионерлерин доңу маалым бар. Ол ышмак, дептерге кирген өөреникчилерин чүрүү болгаш характеристиканы мында бар. Чижээ, Гали Гончаренко көчүт өңчү өөрдигеге, диктант, өөрүгө бо-ла дузалар, хей-ниитинин амдылыг идепейлиг, биче сеткилдиг, өңчү-биле эң-байыралдыг, күш-ажылга мык. Мындыг характеристикка уругларын эң чачылдарын чедиң аларына дузалар, оларын быжыг корум-турумга кижизидер.

Ада-ле хуралдарына чамдык уругларын номчутуу, сан бодалып, сөздөрүн сөстөр айтырар мен. Ада-илер уругларын каячар харымчаларын дымнапшаан, өөреникчилер калдыг негелден салырын билди алар. Ол арга, педагогикалык өске бүтү аргалары ышмак, уругларын өөрдигеге харымсалгалын бедир.

Устүнде көрдүгүн чижеткер ийи чылдар чок өөрдигеге чедиң аларына эки талалык болганын бодунуң дуржулгаларын көрүм. Багай өөрдигеге утукарларын олгу баш бурунгаар болдуларынын киргизип башкы буруу утпас болза өки.

Мөөн классынын тускай кийгири мындыг: «Бүтү класс дараанын мынзың илчир». Сөөгү чеди чылдарда ол кийгири мөөн амдылама чедирининиң-биле боттанган.

В. ПУГОВИНА,
Былдын № 5 школанын башкымы.

Организаствыг шеф

Току района «Совет Тыва» колхозу школага болгаш уруглар албай чердеринге оттулар ышмак белеткелени чоңун бот-идепейлиг киржилгени-биле организастап турар. Бо айтырдыг ада-ниени болгаш башкаларын каттышкан хуралымын баш бурунгаар дугуруп чугулашкан.

Баштайгы өөреникчи маңа чижет кылдып айтып болур. Амдылаарында таарымчалыг аяк хисе 80 ажыг кижиз организастыг үлүкүн. Азас суруунуң кезээнде эзминиң

ырымдын балды болгаш хирөөнү даажы, демки болгаш хөгүгү күш-ажылдык көдүрүшкүнү дүвөрдөп кен.

Ажыл-ишти эки организастаанда оң көргүзүү база бедик болур. Шефчилер ол хун 192 кубометрин белеткөө. Аңаа сес чыл школазынын башкалар коллективин удегерин амдылаан демдегээр чугула.

Шак мындыг шеф улажып турар.

С. САЯНА.

Районда партия чырыдышымын бо чылдын дыка калбарган. Мында амдылап турар пропагандистериниң колдуу интеллигенттер. Бөлүмнөрдө болгаш бот-өөрдиге-биле өөренип турарларын саны дыка өс-

СЭКП ТК-ның Пленумуна уткүштүр

ИДЕПКЕЙЛИГ ДУЗАЛААР

Каас-шынжик керттинген кижилер Балгаанын Кудурта бажыныче бөлүк-бөлүк-биле чыгып көзүп турган. «Совет Россия» колхозтун төлөлекчилери олургулаан автомашиналар улап-улап каяп тургулаан. Ол хун маңа Танды районун интеллигенциянын бир бөлүгүн хуралы болуп турганы ол.

Интеллигенция хуралын СЭКП ТМД партионунун секретары эш М. Сухачев ажыткан. Районун интеллигенциянын сорулгаларын дугайында айтырмыш бо хуралга калбаа-биле чугулажып көргөн. Илеткел кылган партком секретары эш Сухачев болгаш санал берген кижилер районун интеллигенциянын ажал-чорудулганын ханымы-биле анализдеп, мөөн сонгаары сорулгаларын тодараткан болгаш бар турар четпестерин принципалды-биле шийгөтүшүлгөзгөн.

Партиянын XXII съездин совет улусунуң мурунунда улуг чагай сорулгаларын салган. Оларын амдылаарга чедирининин күтүседи аажок улуг күжүннүшкенин негези турар. Бо улуг болгай харымсалгалыг сорулгалар күтүседи идепейлиг кирип, партияга болгаш улуска дузалары — совет интеллигенциянын ыдыктыг хулаңгезин болуун илеткелги болгаш санал бергенер чугулап демдегелешкенер.

Районун идеология амдылакчылары, илангыя кезде интеллигенцияны амы уениң негеделерин денгелек туруп, сорулгаларын толаргай билди, амдыч чоннар ортузунга политиктиг амдыды билдини болгаш мога чокка чорудар ужурут. Районун хей сангы интеллигенттери бо негеделерин чүтүлдүгү күтүседи, оларга дааскан улашкыларда, хей-ниитини амдыла боттарынын билдин болгаш күжүн харымнамай амдылап турарын демдегелешкен.

«Революциянын чалбыкчы» колхозтун агроному, Тыва АССР-ниң Дээди Советинин депутаты О. П. Чувеев колхозтун чер амдыл ажал-хөргөң билери-биле, чогадыкчы саубиле баштап турар. Ол амды-агый эки сورتту, үренини, бедик агротехника, ажал амдышкынын депшилгели аргазын шийгөтүп алган билди бедик дүжүттү ап турар. Балгаанынын участка эмгелгезинин эмчиси эш Шойму чоңа эзелдек, бодуну амдылыга чүтүлдүгү амдыла, санитар-чырыдышкын пропагандалыгына, хей-ниитинин амдыларына идепейлиг кирип турар.

Дык хей башкалар школарда өөрдиге-кижизидилгелди амдыды удегерин организастарын чедиң алдынып, районун амды-ишчилерин ортузунга улуг амдыларын кылды турарлар. Ийиди башкаларга Тирты-Кара (Бай-Хаакта), Яго-да, Дубовта (Владимировка), Сидорова, Гудкова (Балгаанында), Херек, Сапогова (Чедерге), Кыргыс, Иванов, Абромова (Дүргенде) болгаш эскелер-даа хамааржыр. Башкылар Степанова, Ключникова, Попельева, Попова олар үшкү улаңда 100 хуу өөрдиге шынарын чедиң алганнар.

Балгаанынын болгаш Кара-Булуунуң кезде библиотекаларынын эргелекчилери эштер Егорова болгаш Ладнына олар номчукчулар-биле политмассалыг амдыды ак-сеткилдиг чорудуп, номчукчулар конференцияларын, диспуттарын, аныз-бүрү кезелерин организастап турар. Боттынныгы уран чүтү бөлүмнөринин амдылыга Оржак, Салодовникова, Мыльникова, Гончаренко олар онза идепейлиг кирип турарлар.

